

KONYA'da ALEVİ SULTAN MESCİDİ VE MİHRABI

MEHMET ÖNDER
Konya Müzesi Müdürü

1953 yılı baharında, K o n y a H ü k ü m e t K o n a ğ ı batısındaki cad-denin, Belediye tarafından yeşil saha olarak tanzim edildiği bir sırada, ameleler tarafından 0.50 M. derinlikte bir kapak taşı bulunmuş, taş kaldırıldığı zaman, altından kubbeli bir mahzenin çıktığı hayretle görülmüş ve durum K o n y a M ü z e s i'ne ihbar edilmişti. O zaman M ü z e l e r d e A n ı t l a r Ş u b e s i M ü d ü r ü olan sayın dostum Yük. Mim. A l i S a i m Ü l g e n'le birlikte, kazı yerine giderek, tetkiklerde bulunduk. Bir Selçuklu Türbesi'nin yer altı cenazeliği olduğu anlaşılan mahzen, 4x4 M. eb'adında kare bir salondan ibaretti. 3 M. yüksekliğinde taş ve tuğladan örülmüş duvarları ve üzerinde basık bir kubbesi vardı. Zemindeki ıskaralar üzerinde, kısmen çürümüş, üç adet, tahta sanduka ve içerisinde de iskeletler görülüyordu. Mahzeni tekrar kapıyarak, çevresini muhafaza altına aldım. Sonradan yaptığım tetkiklerle bu T ü r b e n i n h ü v i y e t i n i t e s b i t e d e r e k , y e r i n i n k a y b o l m a m a s ı v e d e v a m l ı m u h a f a z a s ı n ı n s a ğ l a n m a s ı i ç i n b u l u n d u ğ u y e r e b i r d e t a n ı t m a l e v h a s ı d i k t i r d i m . B u ğ ü n , k ı s m e n y e ş i l s a h a o l a n b u s a h a y ı t e t k i k e d e n l e r , ş u i b a r e y i t a ş ı y a n b i r l e v h a i l e k a r ş ı l a ş a c a k l a r d ı r : *"Burası Alevî Sultan Mescidi ve Türbesinin yeridir. Selçuklu devri. Altta Türbeye ait mezar mahzeni mevcuttur."*

Şimdi tetkiklerimize gelelim. Bilindiği gibi, Selçuklu devri mimari eserlerinin toplu bulunduğu merkezlerden biri de K o n y a'dır. A n a d o l u S e l ç u k l u D e v l e t i n i n b u b ü y ü k b a ş s e h r i n d e , X I I . - X I V . c ü y ü z y ı l -

larda yapılmış mimari eserlerden ancak bir kısmı muhafaza edilerek zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bu devirde yapılmış, sayıları pekçok olan cami, mescid, medrese, türbe v. s. gibi eserler zamanla, ya harap olup yıkılmış, veya yıktırılmış, birçoklarının yeri dahi kaybolmuştur. Konya'da, mevcudiyetlerini ancak elimizdeki vakfiyeleri ve türlü kayıtlarıyla tanıyabildiğimiz, fakat yerlerini dahi bulmakta güçlük çektiğimiz, K a d ı M ü r s e l , K a d ı İ z z e d d i n c a m i l e r i , A k ı n c ı M e s c i d i , G e v h e r t a ş , S e y f i y e , N i z a m i y e m e d r e s e l e r i , N a l ı n c ı B a b a T ü r b e s i . . . b u c ü m l e d e n d i r .

Alevî Sultan (علوی سلطان)

¹ Mescidi de, pekçoklarının hatırladıkları ve kaydettikleri gibi ², K o n y a H ü k ü m e t K o n a ğ ı n ı n b a t ı c i h e t i n d e b u l u n u y o r d u . M e s c i d , 1924 y ı l ı n d a , K o n y a B e l e d i y e s i t a r a f ı n d a n —meydanı genişletmek maksadıyla— istimlâk edilerek yıktırılmış, kurşuni renk, yekpare mermerden oyulmuş mihrabı da, aynı yıl K o n y a S u l t a n ı s i M ü z e s i'ne kaldırılmıştır ³. Yıktırılmadan önce, alınmış bir fotoğrafından anlaşıldığına göre, gerek Mescid, gerekse bitişiğindeki Türbe, bugün K o n y a'da örnekleri bulunan, klâsik tip Selçuk-

¹ Bu kelime "Ulvi Sultan şeklinde de okunabilir. Bizce doğrusu yazdığımız gibidir.

² M. Y u s u f , *Konya Asarı Atika Müzesi muhtasar rehberi*, S. 88, 1932. Yenifikir Mecmuası, Sayı : 6, S. 19, 1925.

³ Halen K o n y a M ü z e s i'ndedir. Envanter No. 907.

l u devri tarz-ı mimarisinde inşa edilmiş eserlere benzemektedir. (Resim : 1).

Mescid'in inşa edildiği yıl, banisi Alevî Sultan hakkında şimdilik vazih bir bilgimiz yoktur. Yalnız, Konya Vakıflar Müdürlüğü vakfiye defterlerinde (C : 1, S : 84), "Alevî Sultan vakfiyesi suretidir" başlığı altında, adi rık'a ve siyah mürekkeple yazılmış, 31 satırlık, arapça bir vakfiye sureti, bize bazı ipuçları vermektedir. 874 senesi Rebi'ül-evvel ayının 24 ncü günü (2 Ekim 1469) Mevlâna Sofî bin Kasım Halife ve Ahmed bin Tanrıvermiş ve Yakub bin Abdullah'ın huzurlarında tanzim edilen, imlâ yanlışlarıyla dolu bu vakfiye suretinin (Resim : 2) mealen ve hülâseten tercemesi şöyledir :

"Cenâb-ı Hak'a, Hazret-i Muhammed'e ve al u eshabına dua, izzet ve kerem, hayır ve hasenat sahibi ve Alevî oğlu demekle meşhur Seyyid Ahmed bin Ali bin Muhammed Alevî, akl, fikri ve sıhhati yerinde iken, dünya ve ahiretini düşünerek, Hakkın rızasını ve Peygamber'in şefaati dileyerek, bu vakfiyenin yazıldığı zaman tasarrufu altında bulunan ve dört mihver üzerinde dönen ve Çeşnigir Değirmeni diye anılan ve Konya şehrinin dışında, kiblesi dağ, doğusu Kemer Değirmeni, şimali dağ ve garbi harup değirmen ile çevrilmiş olan değirmenin, bütün hakları ve herşeyi ile Seyyid Sadreddin'in Konya şehri içinde ve Müstevfî Hamamının yanında yaptırdığı Mescidin üzerine vakfetmiştir. Vakıf, vakfın tevliyetini, nesilden nesile sürmek şartıyla erkek evlâdına, onlardan kimse kalmazsa, kız evlâdı üzerine şart koşmuştur. Vakfın hasılâtı üçe ayrılacak, üçte biri mescidin mesalihine, diğer üçte biri evlâdına, diğer üçte biri de Mescid ve Değirmenin tamirine sarfedilecektir. Vakıf sağ oldukça, idaresini ve tevliyeti üzerine almıştır. Bu vakıf, fıkah ve fetvaya uygundur. Kıyamet gününe kadar devam etmek üzere ve bütün şartlarıyla

vakfedilmiştir. Eğer Mescid yıkılır ve yapılması mümkün olmazsa vakıf hissesi müslümanların fakara ve miskinlerine kalacaktır. Allah'a ve ahiret gününe inanan hükümdar, ümera, kadı, ve müftüden hiçbir kimse bu vakfı bozamaz. Bunu işittikten sonra günâhı bozanın üzerinedir. Bu hükmü 874 yılı aylarından Rebi'ül-evvel ayının 24 cü günü yazıldı.

Mevlâna Sofî b. Kasım
Halife

Ahmed b. Tanrıvermiş

Yakub b. Abdullah

Bu vakfiye suretine göre⁴, Alevî oğlu denmekle meşhur Seyyid Ahmed'in şeceresi şöyle düzenlenebilir :

Muhammed Alevî

↓

Ali

↓

Ahmed (Alevî oğlu) 874 H. (1469 M.) yılında sağdır.

Vakfiyede Alevî Sultan Mescid'i'ne dair bir kayıt yoksa da, Çeşnigir⁵ nam değirmenini Konya'da Seyyid Sadreddin'in⁶ yaptırdığı Mescid üzerine vakfeden hayır ve hasenat sahibi Alevî oğlu Ahmed'in, Alevî adıyla maruf dedelerinin daha evvel bir mescid ve türbe yaptırmış olmaları akla gelebilir. Esasen

⁴ Vakfiyenin tanzim edildiği tarihten bir kaç yıl evvel Konya'da Karamanoğlu hâkimiyetine son verilmiş, 1466 yılında, Konya, Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı ülkesine katılmış bulunuyordu. (Tac'üt-tevarih, C. I, S. 512. Hammer, C. 3, S. 19. Bazı kaynaklar, bu arada Tarih-i Eb'ül-fetih, S. 139, bu tarihi 872 H. (1467 M.) olarak gösterir.

⁵ Çeşnigir Değirmeni, Konya'nın dışında, Dere Çayı boyundadır. Burada 21 tane değirmen mevcuttu. Bunların çoğu Karamanoğulları devrinde yaptırılmışlardı. (Bak : A. Gordlevskî, Konya trvâ ve iska tarihine dair materyaller. Konya Mec. S: 1057)

⁶ Sadreddin Konevî Cam'i'dir. 1273 yılında yaptırılmıştır.

bu aileye ait vakfiyenin hemen altında, 10 Cemazi'ül-evvel 1202 (18 Şubat 1788) tarihli, üç satırlık şöyle bir kayıt vardır:

(Medine-i Konya'da Hacı Emir Mahallesinde vâkı' Alevî Sultan Mescidi şerifi vakfından vazife-i muayyene ile ve Alacahan Kurbünde kâin... Mescid-i şerif vakfının nısıf vazife-i muayyene ile nısıf hisse tevliyetlerine mutasarrıf olan Seyyid Mehmed Halife ibn Ahmed'in kendi hüsn-i rızasıyla mutasarrıf olduğu nısıf tevliyeteyn-i mezkûreteyni İbrahim b. Abdulla h'a ferağ ve kasriyedinden tevcihen tarih 10 Ca. 202 Mustafa)

Bu kaydın da altında, 13 Muharrem 1231 (16 Aralık 1815) tarihinde mezkûr Mescid'e yeni bir müezzin-i evvelik tevcihi görülmektedir:

(Medine-i Konya'da El-hac Emir Mahallesinde vâkı, Alevî Sultan Mescidi vakfından alınmak üzere vazife-i muayyene ile müezzin-i evvelliğine Es-seyyid Mustafa halife kendi hüsn-i rızasıyla Hasa b. Mehmed'e ferağ ve kasriyedinden tevcih tahriren 13 M. 1231)

Bundan sonra, diğer bir kayıt daha vardır ki, aynı yılın Zilkade ayında (Kasım 1815) Alevî Sultan Mescidi imamlığı, Hasa isminde bir zâta tevcih edilmiş olduğu görülmektedir.

Konya Müzesi Arşivinde mevcut Konya Şer'iyeye sicilleri'nde, Alevî Sultan Mescidi'ne ait çeşitli kayıtlar görülmektedir. Bu kayıtlardan birinde (C. 11 S. 94) "Alevî Sultan demekle maruf Seyyid Muhammad'in bina eylediği Mescid-i şerif" tabiri bize Mescidi'nin banisi hakkında yukarıdaki şecereye uygun bir bilgi verdiği gibi, devrini de, yukarıda zikredilen 874 H. (1467 M.) tarihli vakfiyeden iki nesil evvele götürmektedir ki, Mescidi'nin inşaatını, XIII. cü yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkündür. Şer'iyeye sicilleri'ndeki diğer kayıtlardan birinde de

(C. 29, S. 238), 1097 senesi Cemazi'ül-ahirinde (Nisan 1866), Alevî Sultan Mescidi cemaatı avarızı evkafının mütevellisi olan Derviş Beşe, (vakf-ı mezbur malından 1 oda, 1 harabe mutbak ve 1 avluyu ihtiva eden evi, Murad oğlu ككسر مانیک e 30 Esedi kuruşa satarak, paranın murabaha suretiyle) arttırılmasını muvafık görmüş ve mülk, mezkûr şahsa satılmıştır. Aynı defterlerin birinde (C. 31, S. 284) Alevî Sultan Mescidi ve Türbesi'ne cabi tayini hakkında da kayıtlar mevcuttur.

Bütün bu kayıtlardan anlaşıldığına göre Alevî Sultan Mescidi, Konya'nın Hacı Emir Mahallesinde⁷ ve Alacahan civarındadır⁸ Mescidin Konya Şehriğinde ve dışında vakıf emlakı mevcuttur. Asırlar boyunca imamı, müezzini ve cabisiyle yaşayan Mescid, 1924 yılında istimlak edilerek yıktırılmış, san'at yönünden değerli görülen mihrabı, önce Konya Sultanisi Müzesi'ne 1926 yılında da Konya Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Bugün Konya Müzesi'nde 907 numaralı envanterinde kayıtlı bulunan bu Mihrap, 2.60 x 1.21 M. eb'adında ve 0.21 M. derinliğindedir. 0.15 M. kaide üzerinden oyulmuştur. Mihrap kemerinin sağ ve soluna oturtulmuş iki kabartma hariç, tamamen yekpare, kurşunî renk mermerden oyulmuş ve tezyinatı kabartma olarak işlenmiştir. (Resim : 3)

Mihrap kemerini çevreleyen kabartma bezemelerin meydana getirdiği sathın kenar suyu, mihrabın süs sütunları üzerinden başlayarak şerit halinde tipik bir

⁷ Konya Müzesi Şer'iyeye Sicil kayıtlarında (C. 36, S. 242). Konya'da böyle bir mahallenin adı geçmektedir ki bugün tesbit edilen yere isabet etmektedir.

⁸ Konya Müzesi Şer'iyeye Sicil kayıtlarında (C. 26, S. 131) keza bu Han'ın adı geçmektedir. Mezkûr Han'ın, geçen yıl istimlak edilen Dedele Hanı yerinde olduğu tevatüren söylenir.

Selçuklu Sülüs yazısıyle çevrilmiştir. Bu şerit üzerinde şu âyet-i kerime yazılıdır :

شهد الله انه لا اله الا هو والملكه واولو العلم
 قائماً بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم
 ان الدين عند الله الاسلام . . .

Bu âyetin mealen tercemesi şöyledir : "Allah şu hakikate şahadet eyledi : Başka Tanrı yok, ancak O; bütün meleklerle ilim uluları da adl-ü hakika niyetle durarak şahid : Başka Tanrı yok, ancak O; aziz O, hakim O, doğrusu Allah indinde din İslâmdır..."⁹

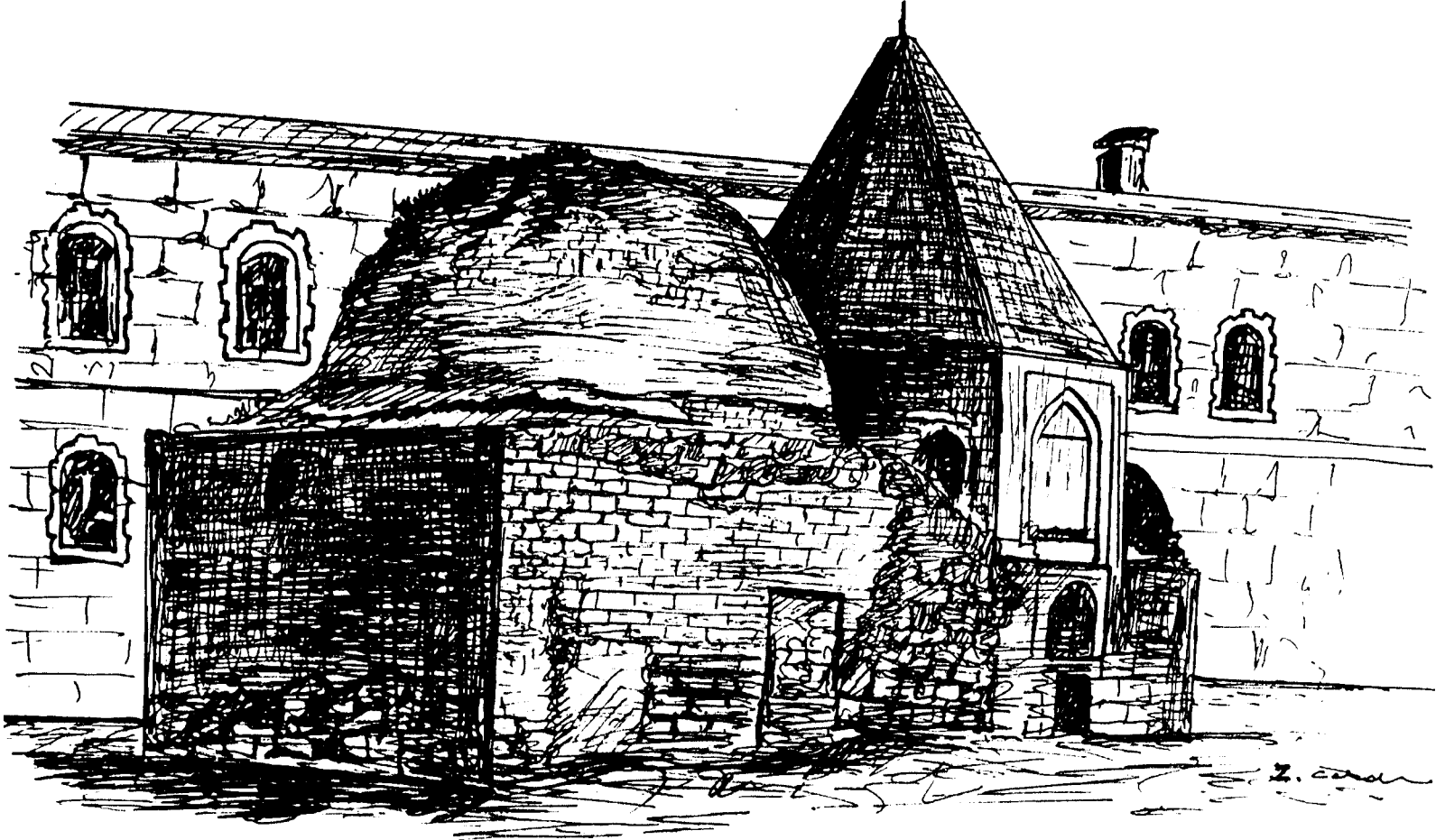
Bu yazılı kenar suyunun altında, mihrap kemerinin üst kısmını tamamen dolduran rumî bezemeler vardır. Mihrap nişinin kemeri klâsik stalâktit dolgularla işlenmiştir. Stalâktitlerin hemen altında ve burmalı süs sütûnlarının çerçevelediği mihrap nişinin ortasında üç bağla asılmış altta ve üstte, iki kandil resmi mevcuttur. Kandillerin altında, yine kabartma oyultmuş, mumlu iki mihrap şamdani

⁹ Âli İmran Sûresi, âyet : 18-19 (Kur'an-ı Kerim).

vardır. Bu kabartmalarla burmalı sütûnlar arasını rumî motifler doldurmaktadır.

Mihrâp stalâktitlerini çevreleyen kademeli kemerin sağında ve solundaki burmalı süs sütûnlarının başlıkları, tamamıyla dekoratif olup köşeleri üzerine yerleşen ve kare yüzey gösteren zar şeklinde birer prizmadan ibarettir. Bu şekildeki sütûn başlıklarını bazı Selçuklu devri eserlerinde, bilfarz Sahip Ata Cami'nin çinili mihrabındaki sütûnlar üzerinde, keza Kırşehir'deki Alâeddin Cami'i portali sütûnlarında, Karamanoğlu devri eserlerinden Konya'da Hasbey Dar'ül-huffaz'ı mihrabı sütûnlarında görmek mümkündür.

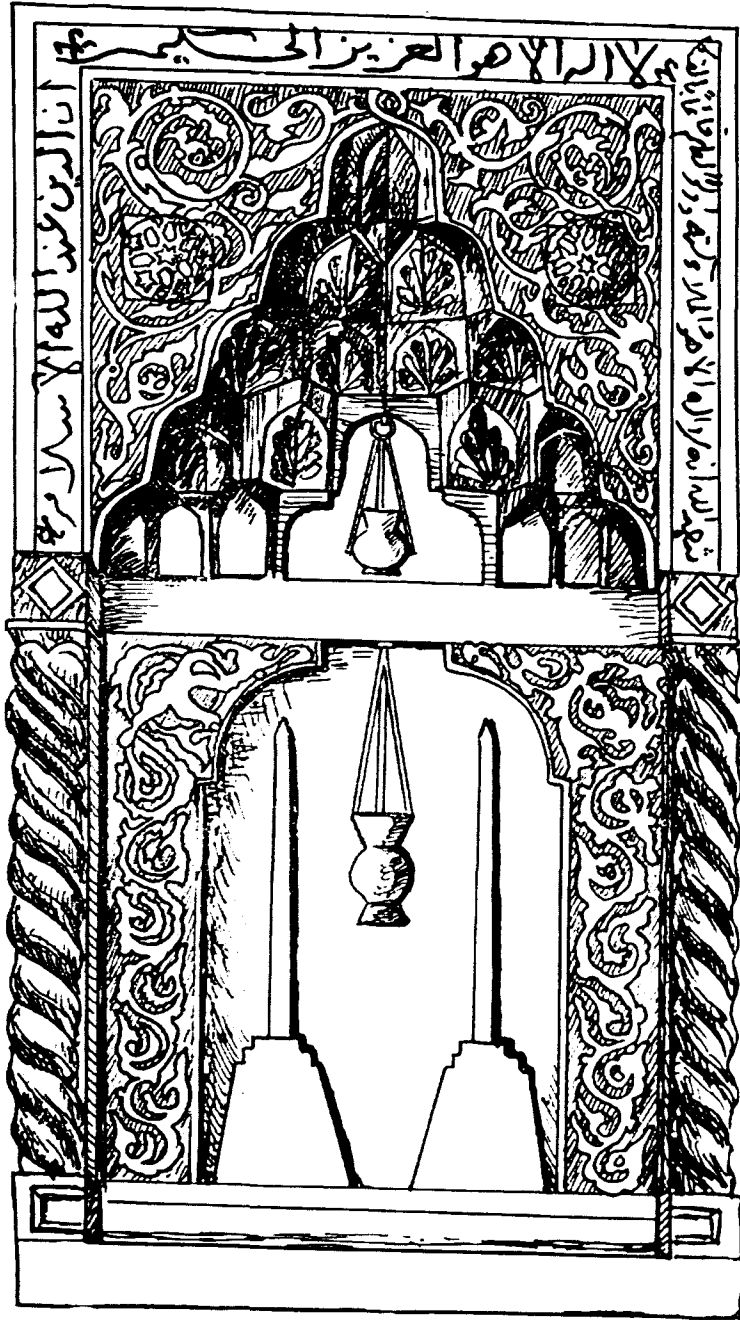
Netice olarak diyebiliriz ki, gerek Mescid'e ait kayıtlardan, gerekse Mescid'in tarz-ı inşası ve mihrabındaki san'at özelliklerinden, eserin, Anadolu Selçuklularının son devirlerine isabet eden XIII. cü yüzyıl sonları ve XIV. cü yüzyılın başlarında yapıldığı hükmünü çıkarmak mümkün olmaktadır. Bugün yer altında yalnız bir mezar mahzeni bulunan bu eser, yapısının bütün mimarî özellikleriyle tarihe karışmış, ismi dahi hafızalardan silinmiştir.

Res. 1 --- Konya'da yıkılmış olan Selçuklu devri eserlerinden : Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi
(Yük. Müh. Ali Saim Ülgen'in koleksiyonundan)

Res. 2 — Alevi Sultan Vakfiyesi sureti
(Konya Vakıflar Md. Vakfiye Defterleri C. I, S. 84)

Res. 3 — Alevi Sultan Mescidi Mihrabı
(Konya Müzesi : 907)